

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПОЛТАВЩИНІ

ДО ІСТОРІЇ КОЧУБЕЇВСЬКИХ ДУБІВ

*Копилець Є. В., кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри географії,
методики її навчання та туризму
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

«А від маєтку Кочубеїв лишилася тільки арка на в'їзді до Диканьки – як скромне нагадування нинішнім кочубеям, про те що смерть страшна, коса в неї замашна, і пощади не знатиме й царський волос» [5, с. 151], – філософськи зауважив Микола Леонович. Насправді не зовсім так. Лишилося ще кілька дубів із тої алеї, яка вела від арки до садиби. Як тут не згадати американських екофілософів – Генрі Девіда Торо, Олдо Леопольда, що підкреслювали значущість вікових дерев як свідків історії, до яких далеко музейним експонатам!

Кочубеївські дуби є однією з родзинок Диканщини, про яку неомінно згадують краєзнавці та екскурсоводи. Назва цієї ботанічної пам'ятки природи здається цілком зрозумілою та логічною: як пише музейниця Олена Шиян, «Велети, оспівані О. С. Пушкіним в поемі «Полтава», ввійшли в історію як Кочубеївські дуби, оскільки росли в володіннях князів Кочубеїв» [10, с. 235]. До того ж, місцеві перекази стверджують, що дубова алея ще до Полтавської битви була посаджена генеральним суддею Василем Кочубеєм та його родичем Іваном Іскрою на ознаменування Кочубеєвого дня народження.

Однак, переглядаючи публікації першої половини ХХ століття про дуби у Диканьці, ми ніде не натрапили на словосполучення «Кочубеївські дуби». Немає його й на фотографіях та листівках початку минулого століття. А версія про причетність Василя Леонтійовича Кочубея до висадження дубової алеї – взагалі лише легенда, адже науковці оцінюють вік дерев у 600–800 років [8]. Імовірно, вона є досить пізньою, радянських часів вигадкою, можливо, натхненною відомими рядками Олександра Пушкіна «о праотцах казнённых» із поеми «Полтава».

Журналіст, прозаїк Микола Босак відгукнувся про це з притаманним йому колоритним гумором: «Перед першими організаторами місцевого краєзнавчого музею дідом Михайлом (Вернигора) і дідом Дми-

тром (Гармаш) один діяч «міжнародного комуністичного і профспілкового руху» виставив залізну таблицю, що цим кочубеївським дубам 900 років. Діди не погодилися, привезли вчених, які також не повірили, висвердлили пробу і за річними кільцями нарахували 600 літ. Тепер ніхто не добре – чи то Пушкін для ствердження імперської ідеї збрехнув, що ці дуби посадили вряд Кочубей з Іскрою, чи діди-музейники і вчені рахувати не вміють» [1].

Натомість, ознайомлюючись із історією Диканьки, неважко переконатися у її тісній пов'язаності з постаттю Івана Мазепи. Тут розгорялося останнє кохання літнього гетьмана. Тут він приймав кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка, звідси вони разом рушили до Великих Будищ на зустріч із шведським королем Карлом XII. Тож на диканській землі ім'я Мазепи не могло не поєднатися з могутніми віковими деревами.

Петро Лісовий у нарисі «В Диканці», опублікованому в журналі «Всесвіт» № 31 за липень 1928 р., описує «ряд старезних сукуватих дубів» і акцентує на одному з них: «Диканька була «майоратом» князів Кочубеїв. Один з Кочубеїв у боротьбі московського торговельного капіталу, що пробивав собі шляхи до Чорного та Озівського морей з українською старшиною, став на бік Москви і наложив за те головою. Боротьба ця не лишила в народі великого сліду... Лишився тільки «Маріїн дуб», де за переказами Мазепа й Марія Кочубеївна сходилися на побачення» [7, с. 6].

Іншу згадку про Маріїн дуб знаходимо в романі сина настоятеля Свято-Троїцької церкви у Диканьці Василя Короліва-Старого «Чмелик». Герой твору, юнак захоплено оповідає про «старий-престарий дуб, такий товстелезний, якого я ще ніколи не бачив... На цей найбільший кажуть: «Дуб Марії», тоб-то певніш – Мотрі, бо сюди ніби-то виходила на зустріч з Іваном Мазепою Мотря Кочубеївна... Чи міг я подумати, що спочиватиму на тім самім місці, де колись спочивав один з найбільших людей України?!» [4, с. 48].

У цього дуба була й інша назва. На ілюстрації до київського видання спогадів сестри М. В. Гоголя – Ольги Василівни Гоголь-Головні 1909 р. бачимо родину під велетенським деревом. Як сповіщає підпис, це «Мазепинский дуб в Диканьке (14 арш. в обхвате)» [3, с. 29]. Аналогічну назву наведено і в матеріалі Миколи Лернера «Диканька, имение князя Серг. Викт. Кочубея» в журналі «Столица и усадьба» № 66 за вересень 1916 р.: «До сих пор показывают в Диканьке «мазепин дуб», ... – под ним будто бы происходили свидания Матрёны с гетманом...» [6, с. 7]. Під обома назвами – «дуб Марії, або Мазепи» – фігурує це дерево в «Енциклопедії Сучасної України» [8].

Доля не була ласкавою до старого гетьмана в останні роки життя. Нелегко жилося і його дереву: кілька разів у дуб влучала блискав-

ка, пастухи на його обгорілому стовбурі пекли картоплю... Зрештою, в 1934 р. після чергової грози дуб загинув. Рештки, які ще вражали величчю, доправили до Полтавського краєзнавчого музею. Але за нацистської окупації вони були вивезені до Німеччини [8]. Музейниця Галина Золотайко у публікації 2014 р. датувала загибель дуба від блискавки 1938 р. [2, с. 96].

З огляду на сказане, можна припустити, що «Кочубеївські дуби» – назва не давня, вона виникла, найімовірніше, у другій половині минулого століття. Натомість у статті Г. Рогозівського «Історичний Диканський заповідник» із журналу «Глобус» № 15 за серпень 1927 р. читаємо про «дуби, що їх народня легенда охрестила «дубами Мотрі Кочубей»» [9]. Там же наведено і фото дуба, під яким, за легендою, зустрічалися закохані Мотря та Іван Мазепа. Ймовірно, з огляду на ці обставини полтавська агенція креативного туризму «Феєрверк мрій» в описі маршруту «Гоголівськими місцями» вже кілька років уживає назву локації «Мазепині та Мотрині дуби». Уперше ми привернули увагу до того, що Кочубеївські дуби не завжди так називали, на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наукова спадщина вченої Віри Жук (1928–2008)» (Полтава, 12 квітня 2023 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босак М. Планета Диканька : нарис-есеЯ. URL: http://ukrlife.org/main/evshan/dykanka_h.htm
2. Золотайко Г. І. Кочубеївські дуби: історичні факти, міфи і легенди. Регіональний ландшафтний парк «Диканський» – центр збереження біорізноманіття та екологічного просвітництва : збірник статей науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю парку, 22 жовтня 2014 р., смт Диканька. Полтава : Скайтек, 2014. С. 96–97.
3. Из семейной хроники Гоголей (Мемуары О. В. Гоголь-Головни) / ред. и прим. В. А. Чаговца. Киев : Киевская мысль, 1909. 81 с.
4. Королів-Старий В. Чмелик. Прага : Друкарня «Політики», 1920. 420 с.
5. Леонович М. Острів Полтава. Соломонова Червона Зірка. Київ : Темпора, 2012. С. 133–157.
6. Лернер Н. Диканька, имение князя Серг. Викт. Кочубея. Столица и усадьба. 1916. № 66. С. 3–8.
7. Лісовий П. В Диканці. Всесвіт. 1928. № 31. С. 6–7.
8. Недоруб О. Ю., Байрак О. М. Кочубеївські дуби. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень, 2014. Т. 15. С. 85.
9. Рогозівський Г. Історичний Диканський заповідник. Глобус. 1927. № 15. С. 233.
10. Шиян О. Живі свідки Кочубеївської доби. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня заснування Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка, «Місія музею ХХІ століття» 14–15 травня 2019 року / за ред. С. І. Бочарової. Полтава : ФОП Говоров С. В., 2019. С. 234–239.